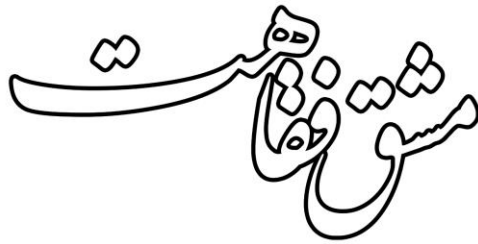


بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



دوفصلنامه علمی — تخصصی

سال سوم، شماره پنجم، بهار و تابستان ۱۴۰۴



صاحب امتیاز: مدرسه عالی حوزوی ائمه اطهار (علیهم السلام)

مدیر مسئول: محمدرضا فاضل کاشانی

سر دبیر: محمدعلی قاسمی

مدیر تحریریه: حامد اسدی



هیئت تحریریه (به ترتیب حروف الفبا):

علی اسلامی فر / حامد اسدی / سیدجواد حسینی گرگانی

حامد خادم الذاکرین / احمدرضا خسروی

محمدعلی قاسمی / محمدرضا فاضل کاشانی



مدیر اجرایی: حامد خادم الذاکرین

ویراستار: مهران اسلامی

مترجم (انگلیسی) و (عربی): مجتبی شیخی

طراح جلد: حمیدرضا پورحسین

صفحه آرا: صفرعلی اخلاقی



نشانی: قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم السلام)، دفتر دوفصلنامه مشق فقاهت

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۹۴۹۴ - دورنگار: ۰۲۵-۳۷۷۳۰۵۸۸

قیمت: ۱۵۰۰۰۰۰ ریال



An Investigation into the Proprietary Status of Cryptocurrencies Based on the Theory of Sheikh Ansari in *Kitāb al-Makāsib*

Reza Khalousi¹

Abstract

One of the critical topics in contemporary jurisprudence is the explication of the Sharia rulings governing cryptocurrencies. Due to their unique nature, this emergent phenomenon has sparked extensive debate among jurists. One of the most significant dimensions in examining cryptocurrencies is the issue of their proprietary status (*māliyyat*) and their eligibility to serve as the object of sale (*mabī'*). This research explores the proprietary status of cryptocurrencies based on Sheikh Ansari's theory, which posits the "necessity of customary and Sharia-based proprietary status for the object of sale." Employing a descriptive-analytical method and conducting a rigorous examination of various common cryptocurrencies while applying them to Sheikh Ansari's jurisprudential foundations, this study concludes that cryptocurrencies fall into disparate categories. Proprietary status applies to some, but not others; therefore, it is impossible to issue a single, universal ruling for all of them. Consequently, it is essential that each type of cryptocurrency be examined on a case-by-case basis, with due regard for its specific characteristics.

Keywords: Proprietary Status (*Māliyyat*), Cryptocurrencies, Customary Proprietary Status, Sharia-based Proprietary Status, Crypto-assets.

سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

1. Third-level Student, Seminary of Khorasan, Goharshad Mosque Seminary.
Kh.reza.1376@gmail.com



دوفصلنامه علمی - تخصصی
سال سوم، شماره پنجم (بهار و تابستان ۱۴۰۴)
تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳

بررسی مالیت ارزهای دیجیتال بر مبنای نظریه شیخ انصاری در کتاب مکاسب

رضا خلوصی^۱

چکیده

یکی از مباحث مهم فقه معاصر، تبیین احکام شرعی رمز ارزها است. این پدیده نوظهور به دلیل ماهیت خاص خود، بحث‌های فراوانی را در میان فقها برانگیخته است. یکی از مهم‌ترین ابعاد بررسی ارزهای دیجیتال، مسئله مالیت آنها و صلاحیت مبیع واقع شدن است. در این پژوهش، مالیت ارزهای دیجیتال بر اساس نظریه شیخ انصاری مبنی بر «اشتراط مالیت عرفی و شرعی برای مبیع»، مورد کاوش قرار گرفته است. تحقیق حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با بررسی دقیق انواع رمز ارزهای رایج و تطبیق آنها با مبانی فقهی شیخ انصاری، بدین نتیجه رسید: ارزهای دیجیتال به دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شوند که مالیت برخی از آنها صادق است و نمی‌توان حکم کلی واحدی درباره همه آنها صادر کرد. بنابراین ضروری است، هر یک از انواع ارزهای دیجیتال به صورت موردی و با توجه به ویژگی‌های خاص آن بررسی شود. **کلیدواژه‌ها:** مالیت، ارزهای دیجیتال، مالیت عرفی، مالیت شرعی، رمزارز.

۱. طلبه سطح سه، حوزه علمیه خراسان، مدرسه علمیه مسجد گوهرشاد؛ Kh.reza.1376@gmail.com

مقدمه

یکی از ویژگی‌های برجسته فقه شیعه، پویایی و توانایی پاسخگویی به مسائل نو و پیچیده عصر حاضر است. این پویایی اقتضا می‌کند که فقها و طلاب علوم دینی به مسائل نوپیدا که در فقه قدیم، سابقه نداشته، با دقت و ژرفا پاسخ دهند. بررسی احکام ارزهای دیجیتال، یکی از همین مسائل نوظهوری است که نیاز به کاوش فقهی دارد.

جایگاه شیخ انصاری^۱ در میان فقهای شیعه بر هیچ‌کس پوشیده نیست؛ ایشان با تألیف کتاب مکاسب، بنیان محکمی برای فقه معاملات گذاشته و نظریه‌ای جامع و منسجم درباره شرایط صحت بیع ارائه کرده‌اند؛ از جمله مباحث بنیادین در نظریه شیخ انصاری، بحث مالیت و شرایط آن است. ایشان مالیت را به دو قسم عرفی و شرعی تقسیم کرده و معتقد است برای آنکه کالایی بتواند مورد معامله واقع شود، باید هر دو نوع مالیت را دارا باشد (انصاری، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ص ۱۱۰).

سابقاً تحقیقاتی که در باب مالیت رمز ارزها صورت گرفته است؛ که غالباً به بررسی تطبیقی آراء فقهای معاصر مانند امام خمینی^۲ پرداخته مانند مقاله «پژوهشی پیرامون رمز ارزها با نگاهی به اندیشه فقهی امام خمینی^۳» که مالیت رمز ارزها را بر مبنای نظرات امام خمینی^۴ بررسی نموده است و رمز ارزها را با آراء فقهی ایشان تطبیق داده است (سلطانی فرد، ۱۴۰۴ش: ص ۸۶-۵۷) و یا برخی به بررسی تطبیقی رمز ارزها بر مبنای فقه مقارن پرداخته‌اند (چیت سزایان، خورسندی، ۱۴۰۰ش: ص ۱۳۴-۱۱۵).

وجه تمایز این پژوهش با آنچه در گذشته صورت گرفته آن است که اولاً مبنای فقهی این مقاله بر پایه اندیشه فقهی شیخ انصاری^۵ در مکاسب است که تاکنونی بر اساس آن کار پژوهشی صورت نگرفته است و ثانیاً در این مقاله پس از بررسی موردی ارزهای دیجیتال برای تشخیص مالیت عرفی آنها از دو مفهوم ریسک و بازدهی به عنوان ملاک رغبت عرف و عقلاً استفاده شده است که در مقالات دیگر کمتر به آن توجه گردیده است.

در نهایت این پژوهش در پی آن است تا با موضوع‌شناسی دقیق ارزهای دیجیتال و تطبیق آنها با مبانی فقهی شیخ انصاری، به این پرسش اساسی پاسخ دهد که آیا ارزهای دیجیتال، واجد شرایط مالیت عرفی و شرعی هستند یا خیر؟ و در صورت مثبت بودن پاسخ، آیا مالیت بر انواع رمز ارزها صدق می‌کند یا خیر؟



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

بخش اول: مبانی نظری

مطلب اول: نظریه شیخ انصاری در باب مالیت

طبق آنچه شیخ انصاری در کتاب مکاسب بیان نموده است، یکی از شروط عوضین، داشتن مالیت است؛ که مصنف این مفهوم را از تعریف لغوی بیع یعنی مبادله مال بمال استنباط نموده است (انصاری، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ص ۱۱۰).

به تعبیر آیت الله خویی^۱ عبارت مال و مالیت برگرفته از عرف و رغبت عقلا نسبت به یک چیز گرفته شده چرا که انسان بنا بر ذات مدنی خود نیازمند به تامین معاش است بنابراین هر چه که انسان به آن رغبت پیدا کند را مال و رغبت نمودن انسان به آن شیء را مالیت گویند (خویی، ۱۴۱۸ق: ج ۳۶، ص ۳).

بنابر آنچه که مصنف بیان نموده است؛ برای آنکه شیئی صلاحیت ثمن یا مثن واقع شدن را داشته باشد، باید دارای مالیت باشد. ایشان مالیت را به داشتن «منفعت مورد قصد عقلا و منفعت حلال نزد شارع» (انصاری، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ص ۱۱۰) تعریف می کند؛ از این رو با این تعریف از دو گروه معامله، احتراز می شود:

الف. عدم مالیت عرفی

با این قید، آن دسته از مواردی که نزد عقلا دارای منفعت نیستند و نمی توانند مبیع واقع شوند خارج می شوند (انصاری، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ص ۱۱۰)؛ به عبارت دیگر آن گروه از اعیان که عقلا در مقابل آنها حاضر به پرداخت ثمن نیستند، دارای مالیت عرفی هم نمی باشند، در نتیجه صلاحیت اینکه مبیع در معامله باشند را ندارند.

ب. عدم مالیت شرعی

منظور از مالیت شرعی آن است که شیء باید منفعت حلال نیز، داشته باشد (انصاری، ۱۴۱۵ق: ج ۲، ص ۱۱۰)؛ از این رو آن دسته از اشیاء که منفعت حلال ندارند، خرید و فروش آنها جایز نیست. گاه ممکن است شیئی منفعت قصد شده نزد عقلا داشته باشد، اما شارع از قرار گرفتن آن به عنوان مبیع منع کرده است؛ مانند شراب که شارع، خرید یا فروش آن را منع کرد.





مطلب دوم: ماهیت رمز ارز

رمز ارز نوعی پول الکترونیکی است که به صورت کاملاً برخط و بدون نیاز به بانک یا نهادهای مالی سنتی مورد استفاده قرار می گیرد. افراد با استفاده از ارز دیجیتال می توانند در هر زمان، برای یکدیگر پول ارسال کنند؛ خرید انجام دهند یا در پروژه های مختلف سرمایه گذاری نمایند. این نوع پول به صورت کدهای رمزنگاری شده در کیف پول های مخصوص، ذخیره می شود و کنترل آن در اختیار کاربران است، نه دولت یا سازمان خاصی.

به دلیل ساختار رمزنگاری شده این سیستم، امنیت بالایی دارد و امکان تقلب یا دستکاری تراکنش ها بسیار محدود است. ارزهایی مانند «بیت کوین» و «اتریوم» نمونه هایی از این فناوری نوین هستند که روز به روز کاربرد آنها در زندگی واقعی افزایش می یابد (Härdle, Harvey & Reule, 2020: p.138).

تفاوت ارز دیجیتال و رمزارز

گاهی واژه های ارز دیجیتال و رمزارز به جای یکدیگر به کار می روند، اما از نظر فنی تفاوت هایی دارند که نیاز است به آنها پرداخته شود:



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

ارز دیجیتال (Digital Currency)

پول دیجیتال یا ارز دیجیتال، یک نوع وسیله پرداخت الکترونیکی می باشد. این نوع پول، از لحاظ مفهومی شبیه به پول های معمولی مثل دلار یا یورو است، اما تفاوت آن در این است که فیزیکی نیست و قابل لمس نمی باشد. به عبارت دیگر، می توانید تراکنش های خود را با ارز دیجیتال انجام دهید بدون اینکه نیاز به اطلاعات فیزیکی داشته باشید.

ارز دیجیتال بر اساس واحدهایی مانند یورو و دلار ارزش گذاری می شود. این نوع پول به شما امکان می دهد تا معاملات انجام دهید یا پول را به حساب دیگران واریز نمایید، و یا به یک کیف پول دیجیتال، انتقال دهید. تبادل ارز دیجیتال به صورت الکترونیکی انجام می شود، بنابراین شما می توانید از طریق تلفن همراه، کارت های اعتباری، یا خدمات صرافی آنلاین آن ها را خریداری یا مبادله کنید

(Härdle, Harvey & Reule, 2020: p.138).

رمزارز (Cryptocurrency)

رمزارزها به منظور انجام تراکنش‌های امن و بی‌ردیابی تولید می‌شوند. این ارزها هیچ نهاد نظارتی ندارند و از یک سیستم غیر متمرکز برای ثبت تراکنش‌ها و ایجاد واحدهای جدید استفاده می‌کنند. چرخه تولید رمزارز چگونه است؟ در واقع، کریپتوکارنسی‌ها از فناوری بلاکچین بهره می‌برند و توسط فرآیندی به نام "ماینینگ" تولید می‌شوند.

ماینینگ یک فرآیند است که در آن داده‌های کامپیوتری برای تولید ارزهای مختلف استفاده می‌شوند. بیت کوین و اتریوم به عنوان دو ارز معروف و شناخته شده به این روش تولید می‌شوند، اما ارزهای دیگری نیز وجود دارند که به همین روش ایجاد می‌شوند. پس از انقلابی اقتصادی، بیت کوین به عنوان اولین رمزارز جهان در سال ۲۰۰۸ توسط یک شخص یا گروه ناشناس به نام ساتوشی ناکاموتو معرفی شد، و این مسئله یک انقلاب اقتصادی به شمار می‌آید (Härdle, Harvey & Reule, 2020: p.139).

انواع رمزارزها

رمزارزها بر اساس ویژگی‌ها و کاربردهای خود به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند:

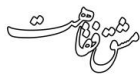
۱. کوین‌ها (Coins)

در سال ۱۹۸۳، دیوید شام دانشمند فعال در حوزه علوم رایانه و رمزنگاری یک نوع پول دیجیتال به نام «ای‌کش» اختراع کرد که مبتنی بر الگوریتم‌های رمزنگاری بود. حدود دوازده سال بعد او در سال ۱۹۹۵ «دیجی‌کش» را ابداع کرد.

دیوید شام مهم‌ترین هدف خود را از اختراع پول دیجیتال، حذف بانک به عنوان واسطه و عدم امکان پیگیری تراکنش‌ها بیان کرده است. در حالی که دیجی‌کش توانست با بانک‌های مختلف همکاری کند و پیشرفت‌های قابل توجهی هم داشت اما هرگز موفق نشد به جریان اصلی ارزهای دیجیتال پیوندد.

در سال ۲۰۰۹ اولین کوین با نام بیت کوین توسط شخصی با نام مستعار «ساتوشی ناکاموتو» ایجاد شد که توانست به شهرت زیادی دست پیدا کند

(Corbet, Lucey, Urquhart & Yarovaya, 2019: p.180).



کوین‌ها دارایی‌های دیجیتالی هستند که بلاک‌چین مستقل خود را دارند و بر روی شبکه اختصاصی خود عمل می‌کنند. هر کوین، ارز بومی یک بلاک‌چین خاص است؛ برای مثال بیت‌کوین (BTC) کوین بومی بلاک‌چین بیت‌کوین، اتر (ETH) کوین بومی بلاک‌چین اتریوم و لایت‌کوین (LTC) کوین بومی بلاک‌چین لایت‌کوین است.

هدف اصلی کوین‌ها، ذخیره ارزش و نقش ابزار پرداخت است. این کوین‌ها خصوصیات مشترکی با اشکال سنتی مبادله، ارزش دارند: قابلیت تبدیل، تقسیم، حمل و محدود در عرضه هستند. برخی از کوین‌ها مانند اتر فراتر از نقش مبادله ارزش، برای تسهیل تراکنش‌ها و ایجاد برنامه‌های غیرمتمرکز در بلاک‌چین مربوطه نیز استفاده می‌شوند (Corbet, Lucey, Urquhart & Yarovaya, 2019: p.185).

۲. توکن‌ها (Tokens)

توکن‌ها مثل سکه‌های دیجیتالی هستند که روی شبکه‌های بلاک‌چین ساخته می‌شوند. مثلاً وقتی شما یک توکن USDT دارید، در واقع یک دلار دیجیتال دارید که می‌توانید با آن معامله کنید. یا مثلاً اگر توکن BNB داشته باشید، می‌توانید از آن برای پرداخت کارمزد معاملات در صرافی بایننس استفاده کنید.

همه توکن‌ها یک قرارداد هوشمند دارند که مثل یک دفترچه قانون عمل می‌کند. مثلاً در قرارداد هوشمند توکن SHIB نوشته شده که هر کسی می‌تواند آن را بخرد و بفروشد، یا اینکه چه مقدار از این توکن در کل وجود دارد. این قوانین را نمی‌توان تغییر داد و همه می‌توانند به آن اعتماد کنند.

توکن‌ها کاربردهای مختلفی دارند. بعضی مثل USDT و BUSD برای نگهداری ارزش پول استفاده می‌شوند. برخی دیگر مثل UNI به شما حق رأی در تصمیم‌گیری‌های پروتکل یونی‌سواپ را می‌دهند. حتی بعضی توکن‌ها مثل CAKE به شما اجازه می‌دهند با نگهداری آنها، سود دریافت کنید. همه این توکن‌ها را می‌توانید در کیف پول خود نگهداری کنید و هر وقت خواستید آنها را بفروشید یا منتقل کنید (Corbet, Lucey, Urquhart & Yarovaya, 2019: p.190).



یکی از بزرگ‌ترین مشکلات مرتبط با توکن‌ها، استفاده از آن‌ها برای کلاهبرداری است. بسیاری از پروژه‌های ICO یا IEO در گذشته با وعده‌های جذاب، سرمایه‌گذاران را فریب داده و پس از جمع‌آوری سرمایه، ناپدید شده‌اند. از آنجا که ایجاد یک توکن نسبتاً ساده است، کلاهبرداران می‌توانند به راحتی پروژه‌های غیرواقعی راه‌اندازی کرده و سرمایه کاربران را سرقت کنند. برای کاهش این خطر، سرمایه‌گذاران باید به دقت تیم توسعه‌دهنده پروژه، وایت‌پیپر و اهداف پروژه را بررسی کنند. همچنین، شفافیت در مورد نحوه استفاده از سرمایه جمع‌آوری شده می‌تواند یکی از نشانه‌های مشروعیت پروژه باشد (Corbet, Lucey, Urquhart & Yarovaya, 2019: p.191).

۳. استیبل کوین‌ها (Stablecoins)

ارز دیجیتالی است که قیمت و ارزش آن همیشه ثابت است. استیبل کوین‌ها از روش‌های مختلفی برای حفظ ثبات قیمت استفاده می‌کنند؛ اما بیشتر آن‌ها از یک دارایی دیگر به عنوان پشتوانه استفاده می‌کنند. تتر که بزرگ‌ترین استیبل کوین دنیاست از ارز فیات دلار به عنوان پشتوانه استفاده می‌کند و قیمت آن همیشه برابر با یک دلار است.



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

استیبل کوین‌ها به معامله‌گران و سرمایه‌گذاران اجازه می‌دهند تا از راحتی کار با ارزهای دیجیتال و در عین حال از بین بردن خطرات مرتبط با نوسانات قیمت بهره ببرند. این ثبات، استیبل کوین‌ها را به گزینه‌ای محبوب برای کسانی که علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری در ارزهای دیجیتال هستند؛ اما نسبت به نوسانات شدید قیمت محتاط هستند، تبدیل می‌کند. استیبل کوین یا ارز دیجیتال با ثبات علاوه بر ارائه یک فرصت سرمایه‌گذاری، حریم خصوصی بیشتری را در مقایسه با سایر اشکال پرداخت الکترونیکی به کاربران ارائه می‌دهد، زیرا نیازی به ارائه اطلاعات شناسایی شخصی نیست.

استیبل کوین‌ها همچنین می‌توانند به عنوان وسیله مبادله مورد استفاده قرار گیرند و برای کسانی است که می‌خواهند بدون استفاده از روش‌های بانکی سنتی یا شبکه‌های پرداخت مبادله کنند گزینه مناسبی است. این امر استیبل کوین‌ها را به ابزاری مفید در دنیای ارزهای دیجیتال تبدیل می‌کند. (Sapkota & Kogari, Junttila, Gorbys, 2021: P.207)



۴. میم کوین‌ها (Memecoins)

ارزهای دیجیتالی هستند که به یک میم یا شوخی اینترنتی مرتبط هستند. این ارزها معمولاً فناوری خاص یا تیم توسعه‌دهنده قدرتمندی ندارند و ارزش آنها عمدتاً توسط هیجان در رسانه‌های اجتماعی و جامعه‌های آنلاین هدایت می‌شود؛ از این رو، سرمایه‌گذاری در آنها بسیار پرریسک و ناپایدار است.

میم کوین‌ها به شدت توکن‌های جامعه محور هستند. از آنجایی که آن‌ها هیچ هدف و برنامه اقتصادی یا تجاری ندارند، قیمت آن‌ها معمولاً تحت تأثیر رسانه‌های اجتماعی و احساسات جوامع آنلاین است. میم کوین‌ها معمولاً تبلیغات زیادی ایجاد می‌کنند تا با استفاده از فومو افراد را ترغیب به سرمایه‌گذاری کنند. نوسانات همه میم کوین‌ها بالاست و یک فرد مشهور می‌تواند به راحتی بازار آن را بالا و پایین کند.

برخلاف ارزهای فیات و اکثر ارزهای دیجیتال، میم کوین‌ها معمولاً دارای عرضه بی‌نهایت هستند، به این معنی که محدودیتی برای تعداد آن‌ها وجود ندارد. در حالی که برخی از میم کوین‌ها ممکن است با هدف یا پروژه خاصی ایجاد شده باشند، برخی دیگر، صرفاً برای جایگزینی سرگرم‌کننده برای ارزهای دیجیتال اصلی مانند بیت‌کوین و اتریوم ایجاد شده‌اند (Härdle, Harvey & Reule, 2020: p.193).



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

۵. ارزهای دیجیتال بانک مرکزی (CBDC)

ارز دیجیتال بانک مرکزی نوعی پول نقد الکترونیکی است که مانند ارزهای فیات سنتی به دارندگان اجازه می‌دهد به خدمات بانک مرکزی دسترسی مستقیم داشته باشند. این ارزها واسطه‌هایی همچون بانک‌های تجاری را از میان برمی‌دارند و افراد می‌توانند تراکنش‌های خود را مستقیماً انجام دهند. آنچه بانک‌های مرکزی را به فکر ایجاد ارزهای دیجیتال اختصاصی انداخت، نگرانی از دست دادن کنترل بر عرضه پول و سیستم‌های پرداخت پس از رواج ارزهای دیجیتال غیرمتمرکز بود.

همکاری فناوری بلاکچین با بانک مرکزی در نهایت باعث تولید محصولی تحت عنوان ارز دیجیتال ملی می‌شود. بانک‌ها وظیفه دارند تا تمام سوابق مالی افراد

مثل میزان سپرده، تاریخچه تراکنش‌ها و ... را پیگیری کنند. دفتر کل توزیع شده به این سازمان‌ها اجازه می‌دهد تا چند نسخه از این تاریخچه‌های تراکنش را در اختیار داشته باشند. با وجود تمام این موارد، نسخه بلاکچین مربوط به ارز دیجیتال مرکزی، زیر نظر مستقیم بانک مرکزی قرار دارد. به عبارتی دسترسی به این بلاکچین‌ها تنها با مجوز بانک مرکزی امکان‌پذیر است.

به طور کلی، ارز دیجیتال ملی را به دو دسته ارز دیجیتال ملی خُرد (Retail CBDC) و ارز دیجیتال ملی کلان (Wholesale CBDC) تقسیم می‌کنند. ارز دیجیتال ملی خُرد با تمرکز بر تسهیل پرداخت‌های خُرد بین کسب‌وکارهای کوچک و افراد مختلف عرضه می‌شود و ارز دیجیتال ملی کلان بیشتر تلاش می‌کند به سهولت انجام پرداخت‌های عمده و بین المللی کمک کند (Agur, Ari & Dell'Ariccia, 2022:p.63-65).

مطلب سوم: مفاهیم ریسک و بازدهی در بازارهای مالی

۱. تعریف ریسک

ریسک در بازارهای مالی به «احتمال انحراف بازدهی واقعی از بازدهی مورد انتظار» اطلاق می‌شود (Sharp, W.F, 1964:p.425).

این انحراف می‌تواند مثبت یا منفی باشد؛ اما در ادبیات مالی تأکید بر جنبه منفی، یعنی احتمال زیان است. از آنجا که سرمایه‌گذاران ذاتاً ریسک‌گریز هستند (Bernoulli, D, 1738:p.23)، در ازای پذیرش ریسک بیشتر، بازدهی بالاتری مطالبه می‌کنند.

انواع ریسک

الف) ریسک سیستماتیک (Systematic Risk): ریسک کل بازار است که از طریق تنوع‌بخشی قابل حذف نیست؛ مانند تغییر نرخ بهره، تورم، رکود اقتصادی و بحران‌های سیاسی. این ریسک «ریسک بازار» نیز نامیده می‌شود و بازار برای تحمل آن به سرمایه‌گذار پاداش می‌دهد (Sharp, W.F, 1964:p.435).

ب) ریسک غیرسیستماتیک (Unsystematic Risk): ریسک اختصاصی شرکت یا صنعت است؛ مانند ضعف مدیریتی، مشکل حقوقی یا از دست دادن مشتری



اصلی. این ریسک از طریق تنوع بخشی قابل کاهش است و بازار برای آن پاداشی نمی دهد (Fama & French, 1993:p.33).

پژوهش های ایوانز و آرچر نشان داده اند که با افزایش تعداد سهام در سبد به ۲۰ عنوان، بیش از ۵۶٪ ریسک غیرسیستماتیک حذف می شود؛ ریسک باقیمانده همان ریسک سیستماتیک غیرقابل حذف است (ICFS, 2026).

تعریف بازدهی

بازدهی عبارت است از سود یا زیانی که سرمایه گذار در یک دوره زمانی مشخص از دارایی خود کسب می کند و معمولاً به صورت درصدی از اصل سرمایه بیان می شود (Markowitz, 1952:p.79). این سود می تواند از دو منبع باشد: افزایش قیمت دارایی (Capital Gain) و جریان های نقدی دوره ای مانند سود سهام یا کوپن اوراق.

انواع بازدهی

بازدهی تحقق یافته (Realized Return): سودی که واقعاً در پایان دوره به دست آمده است.

بازدهی مورد انتظار (Expected Return): میانگین موزون بازدهی های ممکن با احتمالات مربوطه؛ هسته اصلی تصمیم گیری سرمایه گذاری.

صرف ریسک (Risk Premium): مابه التفاوت بازدهی دارایی ریسک دار و نرخ بدون ریسک. داده های تاریخی نشان می دهند سهام به طور میانگین ۴ تا ۶ درصد بیشتر از اوراق خزانه بازدهی داشته است (CFA, 2026).



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

مطلب چهارم: اصل برائت

شیخ انصاری در مسئله شبهه حکمیه تحریمیه زمانی که نص معتبری در اختیار نداشته باشیم قائل به برائت شده است (انصاری، ۱۴۳۶ق: ج ۲، ص ۱۹).

شبهه حکمیه تحریمیه به معنای شک در حرمت شیء به دلیل فقدان نص، اجمال نص و یا تعارض نصوص در حرمت یا حلیت یک شیء است. مصنف برای اثبات برائت ادله اربعه یعنی: کتاب، سنت، عقل و اجماع، را مورد بررسی قرار می دهد (انصاری، ۱۴۳۶ق: ج ۲، ص ۱۱۰-۱۸).

بررسی مالیت شرعی رمز ارزها

اولین نکته‌ای که باید در مورد رمز ارزها مورد بررسی قرار گیرد، این است که آیا منفعت محلّله نزد شارع دارند یا خیر؟ به عبارت دیگر باید دید که آیا مورد نهی شارع قرار گرفته یا خیر؟

رمز ارزها از جمله پدیده‌هایی هستند که در دهه اخیر ظهور کرده‌اند، به همین دلیل در فقه از مسائل نوپیدا به‌شمار می‌آیند. برای استنباط حکم این نوع مسائل که در فقه به آنها مسئله مستحدثه گویند، دلیل شرعی خاص مبنی بر حرّیت یا حرمت در اختیار نداریم؛ از این رو در این موارد می‌توان به اصل برائت (انصاری، ۱۴۳۶ق، ج ۲، ص ۱۱۰-۱۸) تمسک نمود.

مصنف در شبهه تحریمیه فقدان نص قائل به برائت است؛ شیخ انصاری برای این مسئله به شرب تنن مثال می‌زند که در زمان خود، مساله‌ای مستحدثه به‌شمار می‌آید حال ما نیز می‌توانیم در مقام شک در حرمت رمز ارزها همانند مصنف که به اصل برائت قائل شده به اصل برائت رجوع نماییم و با استفاده از آن این مسئله «واجد منفعت حلال بودن رمز ارزها»، برطرف می‌شود در نتیجه خرید با فروش آنها با مانع شرعی روبه‌رو نخواهد بود.



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

بررسی مالیت عرفی رمز ارزها

آنچه قرار است در معامله، مبیع واقع شود، علاوه بر مالیت شرعی باید از مالیت عرفی نیز برخوردار باشد. از نظر شیخ انصاری، آنچه نزد عقلا ارزش مالی دارد، واجد مالیت عرفی می‌باشد؛ البته باید به این نکته توجه نمود که مالیت عرفی صرفاً با کثرت معامله تحقق نمی‌یابد؛ چراکه ممکن است شیئی در عرف، مورد معامله قرار گیرد؛ اما نزد عقلا صلاحیت مبیع واقع شدن را نداشته باشد (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۱۱۰).

نکته مهمی که شیخ انصاری مطرح کرده‌اند این است که ملاک عدم مالیت، «اکل مال بالباطل» (نجفی، ۱۴۱۸ق، ج ۶، ص ۳۷۶) است. به این معنا که: یک شیء در صورتی واجد شرط مالیت عرفی نخواهد بود که عرف عقلا حاضر به پرداخت مال در مقابل آن نباشند. بنابراین باید بررسی شود که در مسئله رمز ارزها، آیا اکل مال بالباطل صدق می‌کند یا خیر؟



برای پاسخ به این سؤال می‌توان به عرف معامله‌گران بازارهای مالی رجوع کرد؛ که از مبنای کاملاً عقلانی برخوردار است. معامله‌گران بازارهای مالی دو شاخص اصلی برای خرید و فروش یک کالا یا خدمات دارند:

نخست، ریسک؛ یعنی خطر کاهش سود یا از بین رفتن سرمایه؛ دوم، میزان بازدهی بازار (Markowitz, 1952: p. 77)

بر این اساس، ارزهای دیجیتال را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد.

۱. رمزارزها با ریسک کم و بازدهی مناسب

این دسته از رمزارزها مورد اعتماد اکثر معامله‌گران بازارهای مالی و فعالان حوزه ارز دیجیتال قرار دارند. نمونه‌های بارز این دسته، بیت‌کوین و اتریوم هستند. این ارزها به دلیل داشتن تاریخچه طولانی، پشتوانه فنی قوی، جامعه توسعه‌دهندگان فعال و حجم معاملات بالا، از اعتبار قابل توجهی برخوردارند. عقلاً در مقابل این ارزها حاضر به پرداخت وجه هستند و آنها را دارایی‌های باارزش تلقی می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت که این دسته از ارزهای دیجیتال واجد مالیت عرفی هستند.

۲. رمزارزهایی با ریسک بالا و بازدهی بالا

این دسته از رمزارزها اگرچه ممکن است در مدت کوتاه، رشد ارزشی چشمگیری داشته باشند، اما به دلیل رشد هیجانی و ماهیت نامشخص آنها، توسط اکثر معامله‌گران جدی و حرفه‌ای بازار ارز دیجیتال، مورد معامله قرار نمی‌گیرند. میم‌کوین‌ها نمونه بارز این دسته هستند. این ارزها بیشتر مبتنی بر شوخی، هیجان رسانه‌ای و موج‌سواری هستند تا ارزش واقعی. از آنجا که فعالی بازار حاضر به پرداخت وجه برای این نوع ارزها نیستند، نمی‌توان آنها را واجد مالیت عرفی دانست و معامله آنها به اکل مال بالباطل نزدیک است.

۳. رمزارزهایی با ریسک کم و بازدهی کم

این دسته از ارزهای دیجیتال اگرچه بازدهی کمی دارند، اما به دلیل ریسک پایین مورد استقبال قرار گرفته‌اند. علت ریسک کم این رمزارزها، داشتن پشتوانه حقیقی است؛ مانند تتر (USDT) که بر اساس دلار آمریکا قیمت‌گذاری شده است. این گروه بیشتر برای حفظ ارزش دارایی‌ها و انجام تراکنش‌های پایدار خریداری می‌شوند. از



آنجا که پشتوانه واقعی دارند و عقلاً آنها را وسیله‌ای معتبر برای نگهداری ارزش می‌دانند، می‌توان گفت که این دسته نیز واجد مالیت عرفی هستند.

براساس آنچه که مورد بررسی قرار گرفت؛ ارزشهای دیجیتال از لحاظ شرعی دارای مالیت هستند که برای اثبات آن از اصل برائت استفاده شد و اما در مورد مالیت عرفی باید گفت که بستگی به دو گذاره ریسک کم و بازدهی مناسب دارد تا از مالیت به لحاظ عرفی برخوردار باشد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، مسئله مالیتِ رمز ارزها بر اساس نظریه شیخ انصاری در کتاب مکاسب مورد بررسی قرار گرفت. شیخ انصاری برای مبیع دو نوع مالیت قائل است: مالیت عرفی و مالیت شرعی. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد: از نظر شرعی با رجوع به اصل برائت بر اساس مبانی شیخ انصاری، ارزشهای دیجیتال به‌طور کلی از مالیت شرعی برخوردارند و در این بُعد، تفاوت معناداری میان انواع مختلف آنها وجود ندارد.



سال سوم | شماره پنجم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

همچنین از منظر مالیت عرفی که مهم‌ترین بُعد بحث است، باید میان انواع مختلف رمز ارزها تفکیک قائل شد. معیار مالیت عرفی، «پذیرش نزد عقلاً» و عدم صدق «اکل مال بالباطل» است. بر این اساس، ارزشهای دیجیتال را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۱. رمز ارزهایی با ریسک کم و بازدهی مناسب (کوین و توکن) که مورد اعتماد و پذیرش عقلاً و معامله‌گران حرفه‌ای قرار دارند و به‌وضوح واجد مالیت عرفی هستند.
۲. رمز ارزهایی مانند استیبل کوین‌ها با ریسک کم و بازدهی کم (مانند استیبل کوین) که به‌دلیل داشتن پشتوانه واقعی و کاربرد در حفظ ارزش، مورد پذیرش عقلاً بوده و واجد مالیت عرفی هستند.
۳. رمز ارزهایی با ریسک بالا و بازدهی بالا (مانند میم کوین‌ها) که به‌دلیل ماهیت هیجانی و عدم پذیرش نزد عقلاً، فاقد مالیت عرفی هستند و معامله آنها «اکل مال بالباطل» است.



در آخر، به عنوان نتیجه کلی می توان گفت که نمی توان حکم واحدی درباره مالیت تمام رمز ارزها صادر کرد. هر نوع از ارزشهای دیجیتال باید بر اساس ویژگی های خاص خود، میزان پذیرش نزد عقلا، ریسک و بازدهی، و در نهایت تحقق یا عدم تحقق اکل مال بالباطل مورد ارزیابی قرار گیرد.

این پژوهش نشان می دهد که نظریه شیخ انصاری درباره مالیت، چهارچوبی منعطف و کارآمد برای تحلیل پدیده های نوظهور مانند ارزشهای دیجیتال فراهم می آورد. در عین حال، پویایی و تنوع در دنیای ارزشهای دیجیتال ایجاب می کند که فقها و پژوهشگران به صورت مستمر این حوزه را رصد کرده و با ظهور انواع جدید ارزشهای دیجیتال، تحلیل های خود را به روز نمایند.



منابع و مأخذ

- قرآن کریم

۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، (علی اکبر غفاری، مصحح)، تهران: دارالکتب الاسلامیه. قربانیان، محمد.
۲. انصاری، مرتضی بن محمد امین (شیخ انصاری)، (۱۴۱۵ق)، المکاسب، قم: دارالذخائر. حسینی اشکوری، سیدصادق.
۳. انصاری. مرتضی بن محمد امین (شیخ انصاری)، (۱۴۳۶ق). فرائد الاصول. قم: مجمع الفکر الاسلامی.
۴. خوئی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۸ق). موسوعه امام الخوئی، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
۵. نجفی، محمد حسن، (۱۴۱۸ق). هدی الطالب إلى شرح المکاسب، قم: مؤسسه اسماعیلیان. اسماعیلیان، محمد.
۶. سلطانی فردجواد (۱۴۰۴). پژوهشی پیرامون مالیت رمزارزها با نگاهی بر اندیشه فقهی امام خمینی علیه السلام، نشریه فقه و اصول.
۷. چیت سزایان مرتضی، خورسندی زهرا (۱۴۰۰). ماهیت و مالیت ارزهای دیجیتال از نظر فقه مقارن، دوفصلنامه تخصصی فقه مقارن.
8. Härd. Journal of Financial Econometrics, 18(2), 181–208. [https://doi.org/10.11e, W. K6. Harvey, C. R., & Reule, R. C. G. \(2020\). Understanding Cryptocurrencies093/jjfinec/nbz033](https://doi.org/10.11e, W. K6. Harvey, C. R., & Reule, R. C. G. (2020). Understanding Cryptocurrencies093/jjfinec/nbz033)
9. Corbet, S., Lucey, B., Urquhart, A., & Yarovaya, L. (2019). Cryptocurrencies as a financial asset: A systematic analysis. International Review of Financial Analysis, 62, 182–199. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2018.09.003>
10. Grobys, K., Junttila, J., Kolari, J. W., & Sapkota, N. (2021). On the Stability of Stablecoins. Journal of Empirical Finance, 64, 207–223. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2021.09.002>
11. Agur, I., Ari, A., & Dell'Ariccia, G. (2022). Designing central bank digital currencies. Journal of Monetary Economics, 125, 62–79. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2021.05.002>
12. Bernoulli, D. (1738). Specimen theoriae novae de mensura sortis. (Trans. Econometrica, 1954, 22(1), 23–36.
13. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. Journal of Finance, 7(1), 77–91.
14. Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices. Journal of Finance, 19(3), 425–442.
15. Fama, E. F., & French, K. R. (1993). Common Risk Factors. Journal of Financial Economics, 33(1), 3–56 .
16. CFA Institute (2026). Portfolio Risk and Return: Part II. Refresher Reading.
17. ICFS (2026). Standard Deviation, Beta, Alpha, and Sharpe Ratio Explained icfs.com

